

עודכן ב- 07/02/2007 03:58

אין מדע בלי רוח

ואין פיסיקה בלא פילוסופיה, או מדעי מחשב בלא בלשנות תיאורטית. אבל טרם נכתב אלגוריתם שמסוגל למדוד את ה"תפוקה" של מדעי הרוח

מאת פניה עוז-זלצברגר

היה לי מורה להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב, פרופסור עמוס פונקנשטיין המנוח, חוקר דגול של מחשבת ימי הביניים ואיש חכם להלל, שנהג לומר בקריצה בערך כך: מאז שנבראו האוניברסיטאות במאה ה-11, הן מרמות את החברה שסביבן. אנשי העיר מפרנסים את עוטי הגלימה בזכות הרפואה והמדעים, בסברם שמטרת האוניברסיטה היא להביא תועלת מעשית ומוצקה.

זה בסדר גמור, אבל ליבת האוניברסיטה מאז היווסדה הן האומנויות החופשיות, שבלטינית נקראו "ארטס ליברלס", והללו העניקו מרחב וחירות לאנשי הרוח להוליך את הרוח האנושית להרפתקאות חדשות, ללא רווח מיידי, ללא תכלית נמדדת וללא תפוקה שיווקית. והנה, בחלוף השנים, ה"תרמית" הזאת קצת הועילה למין האנושי. היא העניקה לו את המהפכה המדעית ואת המודרנה. הפלא הגדול, אמר עמוס וזיק בעיניו, הוא שהיא עדיין מחזיקה מעמד.

ובכן, לא עוד: נחשפה תרמיתנו ברבים, ועוד בידי כלכלנים בהירי מבט. אור בוהק של חישובי עלות-תועלת מציף את פינתו הקטנה של ההיסטוריון בירכתי ספריית המחקר. ועדת שוחט מבקשת לפרק את ההסכמים הקיבוציים המקנים שכר שווה לפיסיקאי ולפילוסוף, ו"לתגמל מצוינות" - כלומר לשלם יותר ליצואני הידע המוכחים על פי מדד ההצלחה של ה-"Times Educational Supplement".

את הסערה שפרצה כאן סביב הדו"ח הצפוי של ועדת שוחט מלבה ב"הארץ" מירב ארלוזורוב, עיתונאית כלכלית מוערכת, שיצאה חוצץ נגד "הבינוניות של האקדמיה הישראלית, בינוניות הפושה בה כבר שנים ארוכות". מי שמביא פרס נובל, אומרת ארלוזורוב בפשטות, זכאי להשתכר יותר, כבמיטב אוניברסיטאות המחקר בעולם.

הסכמים קיבוציים הם אנכרוניזם מסרס. יחי הדיפרנציאל, תחי האיכות.

מפינתי הקטנה בספרייה אני מבקשת להעיר כמה הערות. ראשית, יש צדק מסוים בדברי ארלזורוב. מינהל האוניברסיטאות, ככל שהוא נתון בידי אקדמאים שאין אומנותם בכך, לוקה תכופות בחסר. מדיניות הקידום באקדמיה הישראלית, כמו גם בחלק גדול של האוניברסיטאות בעולם, מבוססת על עיקרון כמותי גורף, "פרסם או היעלם", אשר מייצר כמויות גדולות של מאמרי זיבורית מיותרים וממוחזרים. נכון גם שיושבים באוניברסיטאות אנשי סגל קבועים שמעיין יצירתם יבש זה כבר. בשני התחומים הללו ממליצה ארלזורוב ללמוד מן הבריטים: אצלם מקדמים חוקר על פי איכות עבודותיו ולא מספרן (רעיון טוב גם בעיני). חוקר בינוני לא ימצא את מקומו לאורך זמן, וקביעות ניתנת במשורה (רעיון רע, הדוחק החוצה חוקרים צעירים ומבטיחים, ובעיקר חוקרות).

יש גם פן אחר לדוגמה הבריטית. גרזן ההפרטה של תאצ'ר לא קטל הכל. באוקספורד ובקיימברידג' יושבים לא מעט "דונים" קשישים, שחידושם האחרון פורסם בשנות השישים. הם כבר לא כלכליים. הקהילה האקדמית כמוה כחברה אנושית, יש בה צעירים בוסריים ומבוגרים שהתייבשו, לצד יוצרים פוריים מכל הגילים. אבל הבריטים, בני תרבות שכמותם, רואים את הקהילה כקהילה, לא כפס ייצור. חוקר עלוב לא יישאר במערכת; אבל חוקר מוערך שהתעייף יכול עדיין להביא תועלת רבה שאינה נמדדת בטבלאות הכלכליות. הערה מפתיעה אחרי הרצאה, שאלה טובה בסמינר, שיחת מסדרון רבת השראה, הנחיה מעמיקה של תלמיד מחקר - היכן הסטטיסטיקאי שימדוד ויכמת אותן?

כאן לב העניין. כמעט כל הנתונים שמביאים ארלזורוב ואחרים כתימוכין לעמדתם לקוחים מתחום מדעי הטבע והמדעים המדויקים. גם על הטבלאות של ה"טיימס" אפשר להתווכח, ועשו זאת בקיאים ממני. למשל, מרכיב חשוב בהשוואה הגלובלית הוא מקום עבודתם וגובה שכרם של בוגרי האוניברסיטאות הנמדדות, קריטריון שאינו תקף עדיין ביחס לאקדמיה הישראלית.

אבל בחלקים אחרים של הקמפוס הוויכוח כמעט שלא נגע. הפקולטאות למשפטים בישראל - וזו דיסציפלינה שהישגיה המחקריים מדידים יחסית - שמן הבינלאומי הולך לפניהן. משפטנים דגולים מאירופה ומארה"ב נוהרים מדי שנה בשנה לכנסים בינלאומיים חשובים בירושלים, בתל אביב, בבאר שבע, בבר אילן ובחיפה, ובכמה מן המכללות. במדד הפרסומים העולמי, SSRN,

ניצבת הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה זה חודשים אחדים במקומות 6-7 מבחינת הפופולריות של מאמריה בהשוואה לכל האוניברסיטאות, למעט האמריקאיות. גם כאשר נכללות הללו במדד, משיגה חיפה את ראטגרס, אמסטרדם ויוניברסיטי קולג' בלונדון. משפטי ירושלים ותל אביב נושפים למרבה השמחה בעורפה. מדובר בעשרות חוקרים ישראליים מוכרים ומצוטטים, רבים מהם צעירים. לכל אלה אין זכר בסטטיסטיקות שציטטה ארלוזורוב.

תוכנית ארסמוס למשפט וכלכלה, שנציבות האיחוד האירופי בחרה בה כאחת מתוכניות הדגל שלה בכל תחומי המחקר, כוללת את הפקולטה החיפאית כחברה החוץ-אירופית היחידה. מה עשו המאסטרנטים הישראליים, חניכי האקדמיה הישראלית המושמצת? זכו בכל אחת מן השנים האחרונות באחד משלושת המקומות הראשונים בציוני הגמר שלהם בתוכנית היוקרתית. מקצתם המשיכו להתמחות באירופה, אחרים שבו להרצות ולחקור בישראל. בבולוניה ובהמבורג טרם קראו את "דה מארקר", וסבורים בטעות שאנו מעצמה. היכן טמון כאן, בדיוק, "בלוף המצוינות" של ארלוזורוב? האם במקרה נשמטו המשפטנים מרשימותיה? (אקפיד על גילוי נאות: אני מלמדת בבית הספר להיסטוריה ובפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה, שבן זוגי, פרופ' עלי זלצברגר, הוא הדיקן המכהן שלה).

גם במדעי הרוח בישראל יש איים נאים של שגשוג, אבל מעמד מורכב יותר. זוהי הליבה שדיבר עליה פונקנשטיין, המנוע הסודי, המקרטע, הלא יעיל, של האקדמיה כולה. אין מדע מדויק בלא פילוסופיה, אין מדעי מחשב בלא בלשנות תיאורטית, אבל טרם נכתב אלגוריתם שמסוגל למדוד את ה"תפוקה" של מדעי הרוח. גדולתם צומחת במעגלים של חוקרים ומרצים, תלמידים ובני-שיח מחוץ לקמפוס. מהן אמות המידה ל"מצוינות" כאן? מתח אינטלקטואלי, מעוף ותסיסה, מחויבות ציבורית, וכמובן טיפוחם של סטודנטים בכל הרמות.

כל אלה יוצרים צירוף שבמיטבו הוא מפרה ומעמיק. כל סטודנט טוב יכול לזהות אולם הרצאות מחושמל, ויש בישראל חוגים המקיימים סביבת מחקר כזאת. ועדת שוחט, צר לי לנבא, תעשה בהם מעשה פיל ממינהל עסקים בחנות חרסינה הומניסטית. אפילו אבי התועלתנות, ג'רמי בנתאם, היה עף מכל המדרגות של אוניברסיטה ישראלית אילו ספרו את החיבורים שפירסם בימי חייו.

טענתה של ארלוזורוב בדבר ה"בינוניות" של מדעי הרוח בישראל מתמצה בציטטה קשה מפיו של ישעיהו ברלין המנוח. מכיוון שסר

ישעיהו היה מורי ורבי, אני מעזה למחות בשמו. נכון, ברלין "עקב בדאגה אחרי נפילת התחומים ההומניים בישראל" וסבר ש"המורים לא טובים מספיק", אבל הדברים כווננו להשקעת המדינה במדעי הרוח ולמעמד הציבורי. הוא עצמו טיפח והנחה דורות של היסטוריונים ופילוסופים ישראלים, המלמדים וחוקרים היום בכל האוניברסיטאות בארץ. אוכל להעיד שרחש הערכה גדולה לאנשי אקדמיה ישראלים מסויימים, בעיקר בני הדור הצעיר ממנו.

אבל נניח לברלין ונפנה אל "גוגל": גילשו נא אל מנועי החיפוש הרלוונטיים, כמו "גוגל בוקס" או "גוגל סקולר", והקלידו בטובכם "שלמה אבינרי", "שאול פרידלנדר", "אניטה שפירא", "עדנה אולמן-מרגלית". על חלקיות המדגם הזה הזאת יסלחו נא לי עמיתיי, שבהם עוד רבים וטובים. תמצאו אותם ברשימת הפרופסורים האורחים במיטב המחלקות והמכונים בעולם, ובקמפוס הישראלי הסמוך לביתכם.

לרגע עוד אפשר לשכוח שכל האוניברסיטאות והמכללות הישראליות גם יחד נבלעות בנגיסה אחת אל בטן אוניברסיטת קליפורניה או טקסס, בואנוס איירס או דלהי. לרגע אפשר לחשוב שאוכלוסיית ישראל גדולה מפרוור בינוני של בייג'ינג.

אכן, יש הרבה מקום לשיפור ויעול ב"ארטס ליברלס" של מדינת היהודים כיום. אבל אל נטעה בעיקר: בכל פקולטה למדעי הרוח בארץ פועלים היום מוחות מעולים, על הקתדרה, וחשוב מזה - על ספסלי התלמידים. הם יתרמו את חלקם הגדול או הקט לאותו עולם מוזר, בן חורין וקשה עורף שבו חיו אריסטו ובנתאם וברלין, ארנדט וטלמון ופונקנשטיין. בעצם, אפילו אדם סמית חי בו: הכלכלה היא אולי מדע, אבל ההיסטוריה והפילוסופיה הן תרכובת עדינה מאוד של למדנות ואינטואיציה, שבלעדיה סמית לא היה כלל סמית.

המיסתורין שאליו רמז פונקנשטיין בקריצה, מיסתורי הערך המצטבר, הלא-כלכלי, של מדעי הרוח, לא נועד להסוות התנוונות. אין הוא פוטר את החוקרים ואת המרצים מביקורת והצבת רף איכות גבוה. אבל יש איכויות בלתי מדידות בצד הזה של הקמפוס. לא את כולן אפשר "לתגמל", אבל את חלקן אפשר לחסל. היזהרו, כלכלנים, באיזמליכם.

כל הזכויות שמורות, "הארץ" ©

סגור חלון